

ІІІ

54
Н 54

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
Львівський науковий природознавчий музей

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том III

Начато _____ 1953 год

Окончено _____ 1954 год

на 760 ~~сторінках~~

Опись № 2

Фонд № _____

Ед. хр. № 2б

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1954

1884

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том III

с тисаю

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1954

5. На исследуемой территории водяная крыса ведет скрытый — сумеречный и ночной — образ жизни. Наибольшая активность рассматриваемых грызунов наблюдается в летний период времени сейчас же после заката солнца. Днем водяные крысы почти не наблюдались. В условиях верховья Днестра водяная крыса не впадает в зимнюю спячку.

6. Линька у днестровских водяных крыс проходит в течение всего теплого периода года. Как показывает анализ мездры, волосы подрастают все лето. Нами отмечаются различные стадии линьки (табл. 7). Для взрослых и старых особей характерен беспорядочный темный рисунок на мездре. Поперечнополосатый темный рисунок указывает на то, что зверек полувзрослый. Молодые водяные крысы имеют совершенно темную мездру. Согласно нашим наблюдениям, водяные крысы наиболее интенсивно линяют в июне—июле. В июне от 80,8 до 87,5% всех добытых грызунов имели темную мездру. В конце июля водяных крыс с темной мездрой было уже 35,0—42,0%. В ноябре линька заканчивается полностью. В связи с этим мы рекомендуем заготовительным организациям промысел водяных крыс на шкурку производить с ноября по март.

7. Врагами водяных крыс в днестровских верховьях являются лунь, канюк, серая и рыжая цапли, белый аист, черный хорек, сова-сипуха, гадюка, щука.

На водяных крысах обнаружены блохи *Ctenophthalmus agyrtes*, *Pulex irritans*, личинки *Dermacentor pictus* и амбарные клещи рода *Laelaps*.

8. Согласно нашим наблюдениям, водяная крыса в условиях исследуемых районов западных областей УССР не является серьезным вредителем зернового сельского хозяйства, однако приносит заметный вред луговодству в Дрогобычской и Станиславской областях.

9. На территории Прикарпатья и Подолли в верховьях Днестра водяных крыс много, особенно на днестровских старицах в пределах Станиславской области. Согласно нашим данным, только на водоемах Станиславщины ежегодно можно добывать более 10 тысяч водяных крыс. Однако до сего времени заготовительные конторы не приступили к плановому промыслу этого грызуна. Необходимо в ближайшее время начать систематические заготовки водяной крысы, увеличивая этим самым поступление второстепенной пушнины на областные базы и сокращая численность одного из основных вредителей луговодства. Угодья, до сего времени занятые водяной крысой, необходимо заселить более ценным промысловым грызуном — ондатрой.

ЗООЛОГІЯ

ДО ПОШИРЕННЯ ТА ЕКОЛОГІЇ ДЕЯКИХ ВИДІВ ПРОМИСЛОВИХ ЗВІРІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

М. О. Макушенко, І. Д. Шнаревич

Різноманітні природно-ландшафтні умови Чернівецької області—високогірні пасовища, різні типи гірських лісів, пересічений рельєф, багата гідрографічна сітка, чергування лісових і степових ділянок на рівнинах — все це створює сприятливі умови для існування багатьох цінних звірів: благородного оленя, європейської козулі, дикого кабана, лісової та кам'яної куниця, річкової видри, європейської норки, чорного і степового тхорів, звичайної лисиці, бурого ведмедя, карпатської білки, сірого зайця та інших промислових видів ссавців.

Промислові звіри Чернівецької області розміщуються відповідно до її природних комплексів, що різко поділяються на три ландшафтні типи: гірсько-тайговий карпатський (південно-західна частина області), лісостеповий подільського типу (центральна частина області), степовий (степові райони, східна частина області), який в значній мірі є продовженням бесарабського степу. Для гірсько-тайгових лісів Карпат характерні: сірий вовчок, вовк, лісова куниця, ласка, горностай, річкова видра, європейська норка, борсук, дикий лісовий кіт, рись, бурий ведмідь, дикий кабан, європейська козуля, благородний олень.

Для лісостепових районів характерні: кріт, сірий заєць, європейський ховрах, хом'як звичайний, водяний щур, вовк, лисиця, чорний тхір, ласка, борсук, козуля. У степових районах області зустрічаються степові види: рябий ховрах, подільський і малий сліпаки, степовий тхір.

Дані про сучасне поширення та екологію деяких видів промислових звірів* у Чернівецькій області, які наведено нижче, складені

* Всього, за нашими даними, на території Чернівецької області поширено 27 видів промислових ссавців: кріт (*Talpa europea* L.), заєць сірий (*Lepus europaeus* Pall.), білка карпатська (*Sciurus vulgaris carpathicus* Pietruski), ховрах європейський (*Citellus citellus* L.), ховрах рябий (*Citellus suslica* G ü l d), вовчок сірий (*Glis glis* L.), щур водяний звичайний (*Arvicola amphibius* L.),

на основі особистих спостережень та зібраного авторами матеріалу за 1946—1951 рр., а також офіційних даних обласних заготівельних організацій і обласного Управління в справах мисливства.

Основні види промислових звірів

Кріт — *Talpa europaea* L. Кроти на території Чернівецької області зустрічаються як на рівнині, так і на високогірних луках — полонинах до 1500 м н. р. м. Найбільше кротів у передгірних районах, де вони тримаються на узліссях. Улюблені стації крота — луки, заплавини річок, узлісся широколистяних лісів та гірські луки. Рідше кроти зустрічаються у хвойних лісах та по сухих степових ділянках.

В умовах пересіченого рельєфу області для кротів характерна сезонна вертикальна міграція. Навесні, у період танення снігів та весняних злив, звірки тримаються на підвищених ділянках рельєфу. У травні при висиханні ґрунту на підвищених ділянках кроти переселяються на більш знижені місця, концентруючись головним чином в заплавах річок. Тому щорічно під час літніх розливів рік частина кротів гине. Такий випадок спостерігався біля с. Давидени у заплавіні Малого Серету в середині червня 1951 року. Наприкінці серпня, в період великих дощів, кроти з долин переселяються знову на більш підвищені ділянки.

Помітних змін чисельності кротів за останні роки не спостерігалося. Разом з тим заготівлі шкурок з року в рік збільшуються. Значно збільшився промисел у 1951 р., що пояснюється раціональною його організацією. Проте у Путильському, Вижницькому, Вашківцевському та Сторожинецькому районах, де є багато крота, промисел його розвивається дуже слабо, хоч сировинна база тут велика.

Заєць сірий — *Lepus europaeus* P a II. — зустрічається на всій території Чернівецької області, але в неоднаковій кількості. Найбільш численний він у північно-західних районах. В гірських лісових районах чисельність зайця найменша, що пояснюється, очевидно, невеликою площею відкритих стацій. В міру підняття в гори

сліпак подільський (*Spalax podolicus* Pennat), хом'як (*Cricetus cricetus* L.), шур сірий (*Rattus norvegicus* Berk.), ведмідь бурий (*Ursus arctos* L.), вовк (*Canis lupus* L.), лисиця (*Vulpes vulpes* L.), борсук (*Meles meles* L.), куниця лісова (*Martes martes* L.), куниця кам'яна (*Martes foina* Erxleben), горностай (*Mustela erminea* L.), ласка (*Mustela nivalis* L.), тхір темний (*Mustela putorius* L.), тхір степовий (*Mustela eversmanni* Lesson), норка європейська (*Mustela lutreola* L.), видра річкова (*Lutra lutra* L.), кішка дика європейська (*Felis silvestris* Schreber), рись (*Felis lynx* L.), кабан дикий (*Sus scrofa* L.), олень благородний (*Cervus elaphus* L.), козуля європейська (*Capreolus capreolus* L.).

Через обмеженість матеріалів по поширенню і екології багатьох видів в цій статті подаються відомості лише про крота, зайця сірого, білку карпатську, європейського та рябого ховрахів, вовчка сірого, вовка, лисицю, борсука, лісову та кам'яну куницю, видру річкову, кішку дику європейську, кабана дикого, оленя благородного та козулю європейську.

Розгляд видів подано в систематичному порядку

його чисельність зменшується, і на висоті 1300—1500 м він зустрічається досить рідко. В гірських ділянках ареалу влітку заєць сірий живиться як на полонинах, так і в долинах річок на городах, де значно пошкоджує городні культури, особливо бобові. Взимку заєць в гірських районах тримається переважно в долинах річок, де живиться поблизу населених пунктів рештками городніх рослин, чагарниками, корою дерев, чим завдає деякої шкоди садам. Разом з тим взимку зайці нерідко зустрічаються на полонинах.

В рівнинній частині області найбільше зайців у місцях з нерівним рельєфом (Вашківцевський, Кіцманський та Заставнянський райони). Влітку тут зайці тримаються здебільшого на полях, зайнятих озиминою та багаторічними травами. Восени лігва зайців зустрічаються на стерні та перелогах; живляться звірки на озимині та посівах багаторічних трав. При нагромадженні вологи в ґрунті зайці влаштовують лігва на озимині та на ріллі, а після випадання снігу — переважно на ріллі, а також на схилах горбів. Зимові лігва зайців найчастіше розташовані на північних та східних схилах, очевидно, тому, що вдень на південних схилах ґрунт підтає і стає вологим.

При наявності товстого снігового покриву зайці часто влаштовують лігва в молодих лісах недалеко від узлісся, оскільки сніг тут у значній мірі затримується на гілках, утворюючи «кухту». Крім того, лігва зайців можна зустріти в цей час під захистом снігових наносів — карнизів на схилах горбів.

Після проведення колективізації, із знищенням меж і утворенням великих масивів однорідних полів, сірі зайці згрупувались на певних ділянках.

Під час живлення озиминою зайці відвідують південні та західні схили, де озимина звичайно вища і більш кушиста. Коли сніговий покрив збільшується, зайці концентруються на узліссях, в садах, на околицях сіл та в долинах річок, де вони їдять кору дерев та чагарників.

Парування зайців відбувається в січні. Наприкінці січня та на початку лютого зустрічаються самки з невеликими ембріонами. Зайченят ми не знаходили раніше 17 березня (1950 р.). Наприкінці березня в масі з'являється молодь першого поносу. Таким чином, зайці народжують малят після танення снігового покриву на полях. В цей час випадають великі дощі з наступними заморозками, під час яких гине велика кількість молоді.

Починаючи з 1948 р., чисельність зайців у Чернівецькій області зменшується.

Основними причинами, що викликали зменшення кількості зайців за останні роки, слід вважати: 1) недостатнє збільшення кліну багаторічних трав при створенні великих масивів ораних на зяб полів, 2) різке збільшення чисельності лисиць, 3) перепромисел зайців у деяких районах області, і в першу чергу в Заставнянському, Садгірському та Кіцманському. Так, у цих районах кількість заячих шкурок, заготовлених в 1951 р., зменшилась більше ніж у два рази порівнюючи з 1948 р.

Основний метод промислу зайця — бригадне полювання з рушницями, який призводить до знищення майже всіх зайців, що зустрічаються. Поряд з полюванням з рушницею незначну кількість зайців ловлять сильцями, які ставлять на місцях переходів зайців на узліссях.

Для збільшення чисельності зайців необхідно обмежити промисел у тих районах, де кількість їх зменшилась (Кіцманський та Заставнянський), а також заборонити бригадне полювання при кількості мисливців більше трьох-п'яти осіб.

Білка карпатська — *Sciurus vulgaris carpathicus* Pietruski. Білки зустрічаються в південно-західній частині області. Межа їх ареалу проходить приблизно по лінії, що сполучає міста Коломию, Вижницю, Сторожинець, і далі вздовж річки Серет до міста Фоскані у Румунській Народній Республіці. Поза цим суцільним ареалом вони займають окремі лісові масиви: Топорівське, Грошівське та Садгірське лісництва.

На території Чернівецької області зустрічаються дві популяції карпатських білок: червонохвості та темнохвості. Обидві популяції належать до однієї різновидності — *S. vulgaris carpathicus* Pietruski (І. Д. Шнарович [5]).

Темнохвості живуть у гірських частинах області. Вони мають взимку загальний тон забарвлення хутра темний, хвіст та вуха — чорні. Влітку забарвлення спини та боків варіює від чорного до чорнобурого. На черві починається вузькою смугою від нижньої губи і розходить на внутрішні частини кінцівок біла пляма. В популяції темнохвостих зустрічається: чорнохвостих 42%, темнохвостих 36%, темнобурохвостих — 22%.

Червонохвості живуть у зоні передгірних широколистяних лісів. Зимове хутро спини й боків іржаво-коричневе, іноді із значною домішкою попелястих тонів на боках. Влітку хутро зверху червонуваторуде, китички на вухах та хвіст також червонуваторуді, іноді із значною буруватістю. В цій популяції зустрічається: червонохвостих 80%, бурохвостих 17% і темнохвостих 3%.

Для карпатської білки характерні сезонні міграції. З грудня до березня обидві популяції білок знаходяться в мішаних гірських лісах на висотах 700—1000 м, де проходить і період їх розмноження. У квітні — травні популяції темнохвостих поступово пересуваються у високогірні ділянки ареалу, де знаходяться до встановлення постійного снігового покриву. Тут влітку є багато грибів, а пізніше досягає насіння хвойних. Популяція червонохвостих з кінця квітня пересувається в передгірні широколистяні ліси, сади й городи. У вересні — жовтні червонохвості поступово, в міру досягання букових горіхів, підіймаються в гори.

Горизонтальні міграції спостерігаються лише в роки повного неврожаю кормів. Так, в 1949 р. в зв'язку з повним неврожаем насіння хвойних та широколистяних деревних порід обидві популяції мігрували з території Чернівецької області: темнохвості відійшли на захід вздовж Карпат, а червонохвості спостерігались того року

у широколистяних лісах Тернопільської та Станіславської областей на відстані 150—200 км від постійних місцеперебувань.

У зимовий період обидві популяції живуть разом у середній зоні гірських лісів і живляться приблизно однаковою їжею: насінням хвойних, горіхами бука й ліщини, здобуваючи їх з-під снігу. У весняно-літній період темнохвості переходять у верхній пояс лісів і живляться грибами, а пізніше — насінням хвойних. Навесні значне місце у їжі, особливо молоді, займають зелені частини рослин: сережки ліщини, молоді шишки, луб'яний шар дерев. Червонохвості навесні та влітку живляться переважно ягодами суниці та плодами черешні, вишні, груші і яблуками. В осінній період у їжі темнохвостих переважає насіння хвойних, а у червонохвостих — горіхи бука й ліщини.

Парування в червонохвостих білок проходить наприкінці грудня — на початку січня; народження малят — від середини січня до кінця лютого; підсисний період триває до травня. Другого поносу на протязі літа не спостерігається.

Темнохвості паруються в січні — першій половині лютого; народжують малят у лютому — березні. В середині травня — в червні відбувається повторне парування, а народження малят — в липні — серпні.

Кількість ембріонів у червонохвостих білок коливається від трьох до семи (в середньому три-п'ять). Кількість ембріонів у темнохвостих білок в першому поносі коливається від двох до семи (в середньому три-чотири). При цьому молоді самки мають не більше чотирьох ембріонів. У другому поносі беруть участь не всі самки, а лише 50—66%. Середня кількість ембріонів у них — три-чотири.

Строки линяння білок значно коливаються в залежності від віку, статі, вродованості та захворювань. Весняне линяння в червонохвостих триває з початку лютого до середини квітня, в середньому 75 днів. У темнохвостих — з середини лютого до середини травня, в середньому 89 днів. Осіннє линяння в червонохвостих триває з початку вересня до початку листопада, в середньому 35 днів; у темнохвостих — з першої декади вересня до середини жовтня, в середньому також близько 35 днів.

Розтягненість весняного линяння в темнохвостих пояснюється більш пізньою та затяжною весною в їх основному місцеперебуванні у верхній зоні гір порівняно з весною в нижній зоні, де живуть червонохвості. Така сама різниця в кліматичних умовах місцеперебувань восени визначає більш раннє линяння темнохвостих білок.

Якість хутра темнохвостих за показниками густоти, висоти та тинни волосся значно вища, ніж у червонохвостих, що також зумовлюється різницею в умовах місцеперебувань.

Чисельність білок у Чернівецькій області значно змінюється в залежності від урожаю їх основних кормів. Так, найбільше білок було у врожайні 1947 та 1948 рр. В ці роки чисельність темнохвостих досягала 114 екз. на 1000 га ялинових лісів. Чисельність же черво-

нохвостих завжди набагато нижча, і в 1947 та 1948 рр. показник їх густоти складав 40 екз. на 1000 га передгірних букових лісів. В 1949 та 1950 рр. внаслідок неврожаю насіння хвойних та горішків бука спостерігалось різке скорочення чисельності білок. В 1951 р. в зв'язку з добрим урожаєм хвойних та бука спостерігалось збільшення чисельності білок, особливо у гірських лісових масивах.

Тепер популяції білок досягли певної густоти, і далі зростання її гальмується рядом природних факторів. Для поліпшення умов існування білок в гірських районах області необхідно:

1. Упорядкувати рубку лісів у Східних Карпатах і, перш за все, обмежити вирубаня хвойних та бука на ділянках — основних місцях харчування та гніздування білок.

2. Заборонити інтенсивне пасіння худоби в гірських та передгірних букових лісах, оскільки воно різко знижує відновлення бука в цілому ряді лісових масивів.

3. Вживати заходів по зменшенню чисельності основних ворогів білок у місцях їх розмноження, і в першу чергу пугача, яструба-стервятника, сойок.

В роки масового розмноження білок на основі щорічних обліків можна провадити лімітований відстріл в місцях їх найбільшої концентрації. В межах області лімітований відстріл можливий у Вижницькому та Путильському районах, де чисельність білок найбільша. Такий лімітований промисел провадився в мисливський сезон 1951—1952 рр., і, за попередніми даними, було здобуто близько 500 білок, майже виключно темнохвостих.

Ховрах європейський — *Citellus citellus* L. та **ховрах рябий** — *Citellus suslica* G ü l d. Як встановлено переглядом шкур, на території Чернівецької області живуть як європейський, так і рябий ховрахи.

Європейський ховрах поширений в центральній частині області — у районах Кіцманському, Чернівецькому та Садгірському. Знаходження європейського ховраха у південно-східних районах не з'ясовано. Рябий ховрах поширений у східній частині області (Хотинський, Новоселицький, Сокирянський та Кельменецький райони).

Мала вивченість ховраха в області не дає змоги зробити остаточних висновків про його поширення.

Європейський ховрах зустрічається невеликими колоніями на перелогах та пасовиськах, іноді на межах. За останній час чисельність його різко зменшилась. Так, відомі авторам колонії цього ховраха у Садгірському районі зовсім зникли. Рябий ховрах зустрічається на великих масивах зораних полів. Його нори знайдені на обочинах доріг.

Заготівля шкур ховрахів у Чернівецькій області з року в рік збільшується, що пояснюється головним чином інтенсифікацією промислу.

Ховрахів ловлять навесні шляхом заливання їх нір. Промисел капканами незначний і лише тепер впроваджується.

Необхідно посилити вилов ховрахів як шкідників сільського господарства, особливо в Хотинському, Новоселицькому, Кельменецько-

му та Сокирянському районах, впроваджуючи капканний промисел. Крім того, для цілковитого винищення ховрахів у цих районах слід застосовувати отруєні принади.

Вовчок сірий — *Glis glis* L. — поширений у лісових масивах Чернівецької області. Найбільше вовчків у передгірних лісах.

Гніздів'я вовчків сірих зустрічаються як у хвойних лісах, так і в садках. Гнізда найчастіше знаходяться в дуплах. В садах вовчки іноді будують гнізда у чагарниковому живоплоті. Гнізда, знайдені нами, були розташовані на висоті близько 6 м., мали овальну форму, вхід був орієнтований переважно на південний схід. Гнізда будуються звичайно із сухих гілок, всередині вистилаються мохом та сухою травою. Іноді вовчок займає гнізда-гайна білок. Так, у невеликому острівному хвойному лісі площею близько 15 га біля с. Чорнівка, Садгірського району, було знайдено 22 гнізда білок; з них у 1948 р. білками було зайнято чотири, а вовчками — п'ять.

У травні знаходили рештки їжі вовчків у вигляді погризенних жолудів, букових горішків, молодих шишок. Шкоди вовчок сірий лісовому господарству Чернівецької області не завдає.

Промисел вовчка в області практично відсутній, хоч у деякі роки спостерігається масове розмноження цих тварин.

Вовк — *Canis lupus* L. — на Буковині дуже поширений. Його лігва звичайно розташовані в глухих лісових ділянках поблизу струмків та річок у місцях з пересіченим рельєфом. Вони являють собою заглиблення в кілька метрів, часто знаходяться на схилах під захистом дерев та чагарників. В 1951 р. у Кам'янському лісництві було виявлено два лігва вовків на віддалі 2—2,5 км одне від одного. Це досить рідкий випадок знаходження двох вовчих лігв у межах одного лісового масиву.

Вовки в області завдають значної шкоди тваринництву. Особливо великої шкоди вони завдавали у Путильському районі в 1947—1948 рр. Відомі випадки нападу вовків на оленів та косуль. В 1951 р. вовки з'явилися у місцях концентрації зайців у Заставнянському районі.

Малята у вовків народжуються наприкінці квітня — на початку травня: у двох вовчиць, добутих 17 та 18 квітня 1951 р. в Путильському районі, було виявлено ембріони. У виводку буває від двох до восьми малят.

Спостерігається щорічне збільшення заготівель шкур вовків, що пояснюється інтенсифікацією промислу і запровадженням облавного полювання. Судячи по шкурам, вовки Чернівецької області належать до центрального кряжу, а по якості волосяного покриву — до лісового, і лише частина — до степового. У рівнинних районах Буковини виводки вовків винищують на лігвах, а також провадять облавне полювання в осінньо-зимовий період. У гірських районах вовків убивають тільки на лігвах.

З метою винищення вовків необхідно:

1) Широко практикувати в передгірних районах облавне полювання з попереднім виявленням лігв і місць перебування вовків.

2) Запровадити капканний промисел, особливо у гірських районах, для чого необхідно забезпечити мисливців капканами. Практикувати розкладання принад і розташування біля них капканів.

3) Проводити повсюдно винищення молоді і дорослих вовків на лігвах, для чого необхідно завести точний облік виявлення лігв.

Лисиця — *Vulpes vulpes* L. — поширена на території всієї області. Шкурки лисиць, що здобуваються на Буковині, належать до центрального, північно-українського та південно-українського кряжів. Лисиці південно-українського кряжу лише зрідка зустрічаються у Сокирянському районі, тобто у східній, степовій частині області. В 1950 р. було знайдено дві лисиці-альбіноси (у Сторожинецькому районі, Чернівецької області, та Снятинському районі, Станіславської області).

У гірських районах лисиць менше, ніж на рівнинах. Найчастіше лисиці зустрічаються у Кіцманському, Заставнянському, Сокирянському й Кельменецькому районах, найрідше у Сторожинецькому та Садгірському районах.

Нори лисиці влаштовують на стрімких берегах річок та струмків, густо зарослих чагарниками, іноді в ярах та карстових западинах, де схили бувають голими, не зарослими чагарником або лісом. Знайдено нори і в лісах на пересічених ділянках.

Взимку вдень лисиці часто зустрічаються на полях; їх лігва розташовуються у чагарниках та на узліссях.

Основна їжа лисиць — мишовидні гризуни, а в роки, коли зменшується чисельність останніх, лисиці живляться в основному зайцями.

В 1945—46 рр. лисиці були сильно заражені коростою, що часом призводило до їх загибелі. За останні роки кількість лисиць, хворих на коросту, зменшилась, але ще в 1950 р. зустрічалися окремі хворі звірі.

Лисиця в Чернівецькій області — один з найчисленніших хутряних звірів і займає перше місце в заготовлях. Промисел лисиці за останні роки неухильно зростає.

Одним з розповсюджених методів полювання на лисицю є скрадування. При цьому способом мисливець влітку знаходить нори лисиць і з початком сезону вичікує лисицю біля нори. Крім того, лисицю ловлять капканами, убивають з рушниць, влаштовують загопи.

Для дальшої інтенсифікації промислу лисиць, особливо у Кіцманському й Заставнянському районах, необхідно широко запроваджувати капканний промисел і ловлю лисиць за допомогою гончаків.

Борсук — *Meles meles* L. — поширений спорадично по всій області. За останні роки чисельність борсуків значно зменшилась, особливо у балках Наддністрянщини (Заставнянський район).

Типовими стаціями борсука в передгірній зоні є схили карстових западин, пророслі чагарники, і широколистяні розріджені ліси з густим підліском. У гірській зоні борсук оселяється у перестійних хвойних лісах з мертвою підстилкою, часто поблизу струмків.

Незважаючи на заборону промислу борсука, його винищення бракон'єрами ще має місце, що призводить до зменшення його кількості.

Куниця лісова — *Martes martes* L. — поширена в незначних кількостях, зустрічається в широколистяних пралісах та карпатській тайзі, в лісових масивах в рівнинній частині області і високо в горах.

Молодняк лісової куніци розселюється в липні, в той час, коли у білок, молодняк яких є одним з об'єктів живлення куніци, з'являється другий понос.

Полювання на куніцю лімітоване.

Куниця займає третє місце у хутрових заготовлях області після лисиці і зайця. Спосіб полювання на куніць — переслідування по слідах. Чисельність куніць в області дозволяє підтримувати промисел на існуючому рівні, при цьому її основні запаси не будуть підірвані.

Щодо кам'яної куніци (*Martes foina* Erxleb.), то є лише неперевірені повідомлення мисливців про її перебування у кам'янистих гірських розсипах, а також поблизу населених пунктів.

Видра — *Lutra lutra* L. у Чернівецькій області зустрічається у Вижницькому (верхів'я р. Серет), Сторожинецькому (р. Серет) та Герцаївському (р. Прут) районах. Відомі випадки заходження видри в ізольований ставок біля с. Чорнівка, Садгірського району (літо 1941—1950). В 1949 р. після замерзання р. Прут видра регулярно відвідувала ополонки біля с. Стрілецький Кут, Чернівецького району, тут знаходили рештки її їжі (риби).

Видра неодноразово зустрічалась на тій ділянці р. Дністер, що проходить по межі Чернівецької області.

Кішка дика європейська — *Felix silvestris* Schreber — поширена у значних кількостях в широколистяних та мішаних лісах передгірних та гірських районів, де живе в дуплах дерев. Була здобута у Путильському, Вижницькому, Вашківському, Сокирянському та Кельменецькому районах. Нерідко дикі кішки взимку забігають на околиці населених пунктів, де винищують курей.

Дика кішка завдає деякої шкоди мисливському господарству. Враховуючи обережність та нічний спосіб життя звіра, слід застосовувати капканний промисел, бо підстрелити кішку при полюванні з рушницею можна лише випадково.

Кабан дикий — *Sus scrofa* L. — поширений головним чином у гірських лісових масивах Путильського, Вижницького та Сторожинецького районів.

В період розмноження кабан тримається у гірських хвойних лісах, вибираючи найбільш глухі місця. В середині літа мігрує в передгірні та рівнинні ліси, де тримається невеликими табунами або поодинокі в широколистяних лісах. В цей період кабан заходить в Чернівецький, Садгірський та Кіцманський райони. На початку осені кабани мігрують у гори в міру дозрівання там букових горхів. У мішаних гірських лісах кабани знаходяться всю зиму. В цей час вони збираються у табунки в чотири-сім голів і тримаються майже в одних і тих самих місцях, не роблячи значних переходів.

Основною їжею кабанів у період розмноження є коріння трав'янистих рослин на полонинах, особливо біля джерел, де рослинність буйніша. Влітку, переходячи з гір у низини, кабани живляться в заплавах річок та біля струмків, а також на городах, де особливо пошкоджують кукурудзу. Починаючи з жовтня, кабани живляться буковими плодами, жолудями та горішками ліщини.

Улітку кабани влаштовують лігва на північних схилах у верхів'ях струмків та річок, в густих заростях чагарників з високим трав'янистим покривом, а взимку серед хмизу в букових та мішаних лісах, у тих самих місцях, де живляться.

Живляться кабани ввечері, після заходу сонця і перед світанком. У ясні місячні ночі кабани живляться зрідка й мало. Малята народжуються на початку червня. Так, 18 червня 1948 р. було здобуто молоде поросля віком близько двох тижнів. За спостереженнями мисливців та нашими даними, в поносі буває від чотирьох до семи порослят.

Кількість кабанів у передгірних районах за останні роки значно зменшилася. В незначній кількості кабан зберігся в гірських районах.

Олень благородний—*Cervus elaphus* L.—на початку ХХ сторіччя населяв усі значні лісові масиви у передгірній та гірській частинах Буковини. Зараз він зберігся у лісовому масиві в передгірній частині біля м. Сторожинець, в гірському урочищі Гільча, Сторожинецького району; у Вижницькому районі; у високогірних лісах — в урочищах Карданавата, Спідбучка, Рогундул; у Путильському районі в урочищах Сарата й Перкабала. Чисельність оленів всюди незначна, вони зустрічаються поодинокі або по два-три.

Олені тримаються переважно малодоступних місць у мішаних лісах. На живлення виходять рано-вранці в розріджені ліси, поїдаючи на схилах злаки й різнотрав'я. Взимку їжу здобувають з-під снігу. Живляться переважно на південних схилах, де сніговий покрив тонший.

Ворогом оленя є вовк. Враховуючи високу чисельність вовків у гірських районах, можна припустити знищення значної кількості оленів цими хижаками.

З метою збільшення чисельності оленів необхідно: 1) винищувати вовків; 2) рубаючи ліс, лишати між окремими лісовими масивами перемички, щоб забезпечити оленям переходи з одного масиву до іншого; 3) утворювати заповідні ділянки у високогірних районах, а також посилити боротьбу з браконьерством.

Козуля європейська — *Capreolus capreolus* L. — в області розповсюджена широко. У східних районах області чисельність її нижча, ніж у західних та гірських. Типовими стаціями козулі є широколистяні рівнинні та мішані гірські ліси з галявинами, безлісними схилами і т. ін. Козулі тримаються переважно на горбкуватих пересічених ділянках. Взимку перебувають на лісосіках, вкритих розрідженою лісовою рослинністю, ліщиною, дубом, буком, грабом в підліску, де влаштовують і свої лігва. Разом з тим у грудні 1950 р. в Снятинському районі, Станіславській області, лігво козулі

було знайдено на незібраному полі соняшника. Влітку лігва козуль зустрічаються у широколистяних лісах з рідким низьким травостоєм, часто на горбках поблизу річок та струмків.

Влітку козулі живляться на полянах в долинах річок та струмків, іноді на полях, а в горах — на полонинах; взимку — на південних схилах гір, де сніговий покрив незначний. В зв'язку із зміною місць живлення й лігв козулі роблять добові переходи на 5—8 км.

Малята народжуються в травні—червні. 15 травня 1946 р. поблизу с. Чорнівка було знайдено дві новонароджені козулі. Рев у козуль спостерігається в середині серпня — у вересні.

Козулі дуже терплять від вовків у період випадання глибоких снігів.

Перспективи розвитку промислу

Розвиток планового мисливського господарства в радянський період, охорона цінних видів звірів і впровадження нових методів промислу дозволили за останні роки збільшити заготівлю шкур хутрових звірів по області і розширити асортимент хутра в заготівлі.

Питома вага шкурок головних промислових видів звірів у заготівлях по області

Роки	Лисиця	Заєць	Кунця	Кріт	Ховрах	Тхір	Вовк
1948	34,2	55	2,9	1,1	1,6	1,8	0,7
1949	38,8	48,5	4,5	1,1	2,1	2,4	1,2
1950	49,1	37,2	3,3	1,1	2,4	2,4	1,7
1951	57,1	27,1	3,7	3,4	2,1	1,7	0,9

Дані, наведені в таблиці, вказують на ріст питомої ваги в заготівлях майже всіх видів, за винятком зайця й вовка.

Крім здобування основних хутрових звірів (зайця, лисиці, тхорів), слід звернути серйозну увагу на організацію промислу хом'яка й сірого вовчка і на посилення промислу крота, особливо в гірських районах. Для посилення їх промислу слід застосовувати капкани й кротовки.

Крім того, в області є можливість ввести в промисел деякі, раніше заборонені, види, чисельність яких це дозволяє.

Карпатська темнохвоста білка досягла в гірських районах промислової чисельності, дальше поширення її ареалу неможливе через ряд природних причин. В зв'язку з цим, починаючи з зимового мисливського сезону 1951/52 рр., введено лімітований промисел білки у Вижницькому й Путильському районах. Найдоцільнішими строками промислу на білку в Буковині слід вважати період з 1 листопада до середини січня.

Збільшенням чисельності дикої кішки та шкодою, якої вона завдає мисливському господарству, диктується необхідність введення промислу цього звіра у всіх районах області.

Дальше збільшення заготівель і запасів цінних видів тварин вимагає проведення ряду біотехнічних заходів. В області слід розрізняти дві головні промислові зони: гірську та рівнинну. В гірській зоні (Путильський, Сторожинецький та Вижницький райони) слід здобувати крота, білку, сірого вовчка, вовка, чорного тхора, лісову куницю, дику кішку і в обмежених кількостях лисицю й зайця. В рівнинній зоні (решта районів області) основу промислу повинні складати: кріт, заєць сірий, ховрах рябий (крапчастий), вовчки, сірий шур, сліпець подільський, хом'як, лисиця, вовк і в обмежених кількостях чорний тхір і дикий кіт. Це повинно враховуватися при плануванні заготівель по окремих районах.

В межах цих двох промислових зон доцільно виділити промислові ділянки з закріпленням їх за колгоспними мисливськими бригадами, яким слід доручити, крім проведення промислу, боротьбу з браконьерством та проведення основних біотехнічних заходів.

З метою підвищення чисельності основних промислових видів слід провести на території області такі біотехнічні заходи:

1) створити заказники в гірських районах, зокрема там, де збереглися благородні олені, козулі, лісові куниці, видри, норки й білки;

2) при експлуатації лісу лишати ділянки — місця розмноження та концентрації цінних видів, а при проведенні суцільних рубок лишати перемички між окремими лісовими масивами;

3) з метою прискорення відновлення лісів й збереження підліску категорично заборонити випасання худоби в лісах;

4) посилити боротьбу з хижаками — шкідниками мисливського господарства (вовк, пугач, яструби).

Природні умови Чернівецької області — м'яка коротка зима, наявність великих лісових масивів з густою гідрографічною сіткою, чисельність мишовидних гризунів, амфібій та рептилій — сприятливі для акліматизації в області усурійської енотовидної собаки (*Nyctereutes procyonoides* G r a y). Акліматизація цього виду в менш сприятливих умовах ряду центральних областей європейської частини СРСР дала цілком позитивні результати. В зв'язку з цим можлива акліматизація енотовидної собаки в передгір'ях Карпат. Найбільш підходящими місцями для випуску її є лісові масиви в околицях с. Бергомет і м. Вижниця, Вижницького району, та с. Слобода і с. Комарівці, Сторожинецького району.

За даними К. А. Татарінова [4], у верхів'ях р. Дністер на території Львівської та Дрогобицької областей УРСР розповсюджена ондатра (*Ondatra zibethica* L.). В найближчі роки слід чекати її появи на водоймах Чернівецької області. З метою прискорення процесу природного розселення ондатри доцільно провести випуск її у водойми Новоселицького, Кіцманського та Сокирянського районів.

Акліматизація цих двох видів може збільшити ефективність хутрового промислу і створити значні додаткові ресурси хутра. Поряд з розвитком мисливського промислу умови області дозволяють провадити напіввільне розведення цінного хутрового звірка нутрії (*Myopotamus coipus* M o l i n a). Напіввільне розведення її можли-

ве на рибоводних колгоспних ставах усіх районів у поєднанні з рибним та качиним господарством. Розведення нутрій, як показує досвід деяких колгоспів Херсонської області, є важливою статтею в прибутках колгоспного господарства.

Соціалістичні перетворення сільського господарства на Буковині викликають зміни умов існування диких звірів, у зв'язку з чим значно можуть розмножитися зайці й деякі інші гризуни, лисиці.

З метою захисту колгоспних ланів від шкідників необхідно вже тепер різко посилити боротьбу з ховраками і хом'яками, створюючи умови для існування дрібних хижаків.

Чернівецька область має сприятливі природні умови для розвитку різнобічного мисливського господарства. Раціональне використання мисливсько-промислових звірів поряд з реконструкцією цінних видів визначає дальший розвиток мисливського промислу, дає додаткову кількість цінної хутрової сировини народному господарству СРСР.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобринский Н. А., Кузнецов Б. А. и Кузякин А. П., Определитель млекопитающих СССР, Советская наука, М., 1944.
2. Мигулін О. О., Звірі УРСР, Вид-во АН УРСР, К., 1938.
3. Огнев С. И., Звери СССР и прилежащих стран, т. IV, Изд-во АН СССР, М.—Л., 1940.
4. Татаринов К. А., Ондатра в верховьях Днестра и перспективы ее народнохозяйственного использования, Тезисы докладов второй экологической конференции, ч. III, К., 1951.
5. Шнаревич И. Д., Об ареалах карпатских белок, Тезисы докладов второй экологической конференции, ч. II, К., 1950.
6. Botezat E., Paza mijlocul general pentru prosperarea vânătoarei, «Bucovina», 1930.
7. Calinescu R. I., Consideratini general de interes repartiei Mamiferelor de interes vânătoresc din România, Revista Vânătorilor, An. XI, Nr. 7, p. 101.

К РАСПРОСТРАНЕНИЮ И ЭКОЛОГИИ НЕКОТОРЫХ ВИДОВ ПРОМЫСЛОВЫХ ЗВЕРЕЙ ЧЕРНОВИЦКОЙ ОБЛАСТИ

Н. А. Макушенко, И. Д. Шнаревич

Резюме

Природные комплексы Черновицкой области разделяются на три ландшафтных типа: горно-таежный карпатский (юго-западная часть области), лесостепной подольского типа (центральная часть области) и степной (восточные районы области), в значительной мере представляющий собой продолжение бессарабской степи.

Каждый из этих комплексов имеет и характерных промысловых зверей. Так, для горно-таежных лесов Карпат характерны: соня-

полчек, волк, лесная куница, ласка, горностай, выдра, норка, барсук, дикий лесной кот, рысь, медведь, дикий кабан, благородный олень, косуля. Лесостепным участкам свойственны: крот, заяц-русак, европейский суслик, хомяк, водяная крыса, волк, лисица, черный хорек, ласка, барсук, косуля. В степных участках встречаются такие виды, как крапчатый суслик, подольский и малый слепыши, степной хорек.

Вековые ограбления Буковины австрийскими и румынскими захватчиками нанесли большой ущерб и охотничьему хозяйству. Крайне редкими стали медведь, барсук, горностай, норка, выдра, рысь, благородный олень. Значительно подорваны запасы лесной куницы, дикого кабана, косули и других ценных видов. С другой стороны, массово размножились волки, хомяки, суслики и другие вредители сельского хозяйства.

За послевоенные годы охотничий промысел Черновицкой области неуклонно растет, причем все более развивается промысел вредных для сельского и охотничьего хозяйства видов. По удельному весу в пушных заготовках важнейшее значение имеют следующие виды: лисица (57,1%), заяц-русак (27,1%), куница лесная (3,7%), крот (3,4%), крыса серая (2,7%), суслик крапчатый (2,4%), хорек черный (1,7%), волк (0,9%).

Для дальнейшего развития охотничьего промысла необходимо:

1. Выделить две промысловые зоны: горную — с добычей крота, белки, сони-полчека, волка, черного хорька, куницы и дикого кота и равнинную — с добычей крота, зайца-русака, сусликов, серых крыс, слепышей, хомяка, лисиц, волков. В соответствии с этим необходимо планировать и охотничий промысел.

2. Увеличить добычу сусликов, хомяков и кротов, запасы которых в области недоиспользуются промыслом, и организовать повсеместное истребление волка.

3. Поставить вопрос об организации заказников в местах, где еще сохранились олени, косули, куницы, выдры, норки и другие ценные звери.

4. С целью обогащения охотничье-промысловой фауны области провести акклиматизацию уссурийской енотовидной собаки и ондатры, а также организовать полувольное разведение нутрий на прудах и других водоемах.

ЩУРИ ЗВИЧАЙНІ У ВЕРХІВ'ЯХ ДНІСТРА

К. А. Татаринів

Як показали наші дослідження, сірий щур у західних областях УРСР є небезпечним шкідником рибного ставкового господарства. Ось чому ми приділили увагу дослідженню екології та біоценотичних взаємовідношень цього виду в природних умовах верхів'я басейну Дністра.

Ряд авторів [2, 6, 8, 11, 13] у своїх працях вказував на досить цікавий як з біологічного, так і з епідеміологічного та народногосподарського боку факт існування на території нашого Союзу двох біологічних рас щура звичайного (*Rattus norvegicus* Berk.). Одна з цих рас тісно пов'язана з людськими оселями і постійно зустрічається не тільки в маленьких населених пунктах, а й у великих промислових містах. Це, так би мовити, «свійські» щури.

Друга біологічна раса щурів звичайних трапляється далеко від населених пунктів і постійно живе в різних природних ландшафтах. Це — «дикі» щури.

Вже давно встановлено [13, 18] існування поза межами людського житла й людських осель підвиду сірого щура (*Rattus norvegicus caraco* Pall.), частина популяції якого, проте, одночасно живе й у населених пунктах. Цей підвид щурів поширений у межах Східного Сибіру і Далекого Сходу.

В природних умовах східних районів СРСР [13, 18] щури-карако живуть у норах, які здебільшого влаштовують на оброблюваних ділянках ґрунту поблизу плантацій рису, а також на деяких вологих ділянках ялинового лісу. Весною й літом карако ведуть нічний або вечірній спосіб життя, зимою ж вони активніші вдень. Ці гризуни добре плавають і пірнають; живляться вони на Далекому Сході в основному рисом, але охоче полюють на різних тварин, зокрема дрібних гризунів та птахів.

Щодо сірих щурів (*Rattus norvegicus norvegicus* Berk.), які поширені в західних районах нашого Союзу, в тому числі в західних областях Української РСР, то в літературі й серед населення про них поширене уявлення як про тварин, які в своєму розповсю-

ЗМІСТ

Ботаніка

К. А. Малиновський, Фенологія основних компонентів травостою біловусників субальпійського пояса Карпат і питання поясного використання пасовищ	3
Г. В. Козій, Ліннея північна (<i>Linnaea borealis</i> L.) в Радянських Карпатах	21
Г. В. Козій, Нові матеріали до вивчення четвертинної флори західного Поділля	24

Зоологія

Я. В. Брицький, До вивчення тирогліфоїдних кліщів млинів і зернових складів	33
В. К. Фінаков, Вплив метеорологічних факторів на колорадського жука та матеріали до побудови прогнозу його розмноження	43
К. А. Татаринів, Л. К. Опалатенко, Екологія та господарське значення водяного жура у верхів'ях басейну Дністра	52
М. О. Макушенко, І. Д. Шнаревич, До поширення та екології деяких видів промислових звірів Чернівецької області	77
К. А. Татаринів, Шури звичайні у верхів'ях Дністра	91
В. М. Івасик, О. П. Кулаківська, До вивчення умов існування лососевих Закарпатської області УРСР	101
Ф. І. Страутман, М. П. Рудишин, До поширення сірійського дятла в південно-західних областях України	117
П. П. Балабай, Вивчення метаморфозу вісцерального апарата міноги	120
П. П. Балабай, До морфологічної характеристики личинки міноги	139

Палеозоологія

С. П. Коцюбинський, Зуб іхтіозавра з крейдяних відкладів Вслино-Подільської плити	158
---	-----